

Γλῶσσαι, ἃς ἀτελῶς ὠμίλει.

1 Σιγγαλεζική (Ἰνδοστάν). 2 Βιρμανική. 3 Ἰαπωνική. 4 Ἰρλανδική. 5 Γε-
λική. 6 Δελαουαρική. 7 Χιπεούας. 8 Ἰδιώματά τινα τῆς Ὠκεανίας.

Γλῶσσαι, ἃς μόνον ἐκ τῶν βιβλίων ἐσπούδασεν, ἀλλὰ δὲν εἶνε γνω-
στόν, ἃν τὰς ὠμίλει.

1 Σανσκριτική. 2 Μαλαϊκή. 3 Τογκινεσική. 4 Λαπλανδική. 5 Ρουθηνική.
6. Φρισική. 7 Λεττική. 8 Κοχιγκίνας. 9 Τεβετανική. 10 Ἰσλανδική. 11 Κορ-
νουαλική (ἀρχ. Βρετταν. ἐν Cornwall). 12 Ἀρχ. Περουανική (Guichua.)

Διάλεκτοι, ἃς ὠμίλει ἢ ἐγίνωσκε τὰ ἰδιώματα τούτων.

1 Ἑβραϊκῆς Σαμαριτιῶν. 2 Ἀραβικῆς: Συριακὰς διαλέκτους· Αἴγυπτ. διαλέ-
κτους· Μαύρων διαλέκτους· Βαρβαρέζων διαλέκτους. 3 Κινῶν: Διάλεκτον τοῦ
Kiang-Si. Διάλεκτ. τοῦ Hu-Kuang. 4 Ἰταλικῆς: Σικελική· Σαρδηνίας· Νεαπό-
λεως· Βολωνίας· Λομβαρδίας· Ἑνετίας· Φριαουλική· Ῥωμανική. 5 Ἰσπανικῆς· Κα-
ταλωνική· Βαλεντιανική. Διαλέκτους τῆς Μαϊόρκας. 6 Βασκικῆς· Λαβουρδινική·
Σουλετινική· Γουπογοανική. 7 Μαγυαρικῆς· Δεῦρέσκι· Ἐπώριες· Πέστ· Τρανσυλ-
βανίας. 8 Γερμανικῆς· Ἀρχ. Γοτθική· Διαφόρ. διαλέκτους τῆς Β. καὶ Μ. Γερμα-
νίας. 9 Γαλλικῆς· Προβηγγίας· Τολούσης· Γασκωνίας· Βεαρνίας· Λορραίνης· Κά-
τω Βρεττανίης. 10 Ἀγγλικῆς· τὰς διαλέκτους τοῦ Somersetshire Yorkshire·
Δαγκαστρίας· Κάτω Σκωτίας.

Ἑμμ. Γαλάνης.

ΟΙ ΓΑΜΟΙ ΤΗΣ ΣΟΦΙΑΣ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ

Περίεργος εἶναι ἀληθῶς ἡ τύχη τῶν τελευταίων Παλαιολόγων καὶ
εἰς πλείστας περιήλθον ἀντιφάσεις καὶ εἰς ἱστορικὰς ἀνακριδεῖας περιέπε-
σον οἱ περὶ αὐτῶν γράψαντες, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἀρκετοὶ ὑπεστήριζον μέ-
χρις ἐσχάτων ὅτι κατάγονται ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης, πρό τινων δὲ
ἐτῶν ἀνεγράφετο εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐφημερίδας, ὅτι ἐν Ῥώμῃ ἀπέθα-
νεν ἡ τελευταία ἀπόγονος τοῦ μεγάλου τούτου ἑλληνικοῦ οἴκου. Ἡ ἐξα-
κρίβωσις τῆς ἀληθείας εἶνε καὶ σήμερον ἔτι δυσχερεστάτη μεθ' ὅλας τὰς
γενομένας μελέτας καὶ δημοσιεύσεις ἐγγράφων σχετιζομένων εἰς τὸν
οἶκον τοῦτον. Ἐν τούτοις οὐχὶ ὀλίγον φῶς χύνουσιν εἰς τὰς θλιβερὰς
σελίδας τῆς ἱστορίας τῶν ἀπογόνων τοῦ τελευταίου ἑλληνος αὐτοκράτο-
ρος αἱ δημοσιεύσεις Ῥώσων χρονογράφων, οἵτινες μετὰ μεγίστης λεπτο-
μερείας περιέγραψαν τὰς γενομένας διαπραγματεύσεις τῶν γάμων τῆς
Σοφίας Παλαιολόγου μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας Ἰβάν τοῦ
τοῦ Γ'. Τῆς ἑλληνίδος ταύτης αὐτοκρατείας τὸν βίον θὰ παρακολου-
θῶμεν φέραντες ἐν πληρεστέρᾳ λεπτομερείᾳ εἰς φῶς πράγματα, ἅτινα
τομος ια'. Φεβρουάριος.

ἀκροθιγῶς ἤψατο ὁ Πύργιγγ ἐν τινι μελέτῃ δημοσιευθῆσθαι κατὰ τὸ 1887 εἰς τὴν *Revue des questions historiques*, ἀφορῶσαν δὲ εἰς τὸν γάμον τῆς αὐτοκρατορίας Σοφίας Παλαιολόγου.

Ὡς γνωστὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κ/πόλεως ἡ οἰκογένεια τῶν Παλαιολόγων περιωρίσθη εἰς τοὺς δύο ἀδελφοὺς τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου, Δημήτριον καὶ Θωμᾶν, οἵτινες ἐκυριαρχήσαν τῆς Πελοποννήσου. Τὸ 1460 ὁ Δημήτριος ἐπιλήσιμων γενόμενος τοῦ ὀνόματός του, ἐπέστρεψεν εἰς Βυζάντιον, ἐνθα ὁ Σουλτάνος ὥρισεν αὐτῷ σύνταξιν, παρέλαβε δὲ ἐν τῷ χαρεμίῳ του τὴν θυγατέρα του. Ἱστορικοὶ τινες ἀναφέρουσιν ὅτι ἐξησλαμίσθη κατ' ἀρχάς, ἀλλὰ μετὰ τινα ἔτη μετανοήσας ἐδραπέτευσεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ καταφυγὼν εἰς Βενετίαν ἐβαπτίσθη ἐκ νέου καὶ ἀπέθανεν χριστιανός. Ὁ Θωμᾶς ὁμῶς τῇ συνδρομῇ τῆς ἐνετικῆς κυβερνήσεως κατέφυγεν εἰς Κέρκυραν καὶ ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Ἰταλίαν τὴν 16 Νοεμβρίου 1460. Ἐν Ρώμῃ ἀνέμενεν αὐτὸν θερμοτάτη φιλικὴ δεξίωσις προετοιμασθεῖσα ὑπὸ τῶν φίλων καὶ συμπατριωτῶν του καρδινάλιων Βησσαρίωνος καὶ Ἰσιδώρου. Ὁ Πάπας παρέχώρησε πρὸς κατοικίαν του τὸ μέγαρον τοῦ *Santo Spirito in Sassia*, ἐνθα μέχρι σήμερον δύναται τις νὰ ἴδῃ τὸν τάφον ὅστις ἐγκλείει τὰ ὀστᾶ τῶν Παλαιολόγων. Ἡ καθολικὴ ἐκκλησίᾳ καὶ ἡ ἐνετικὴ κυβέρνησις προσηνέχθησαν εἰς τὸν καταφυγόντα ἐκεῖ δεσπότην τῆς Πελοποννήσου μεθ' ὧν τῶν ἐνδεξέων τῆς τιμῆς, ἥτις ὀφείλετο εἰς γόνον περίθλεπτον βασιλικοῦ οἴκου, ὥρισαν δὲ ἑτησίαν σύνταξιν ὁ μὲν Πάπας 3600 δουκάτων, ἡ ἀδελφότης τῶν Καρδινάλιων 2400 καὶ ἡ ἐνετικὴ δημοκρατία 500. Πλὴν τῶν χρηματικῶν τούτων ἐπιχορηγήσεων, ἐπαρκῶν ἄλλως τε διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἐγένετο εἰς τὸν Θωμᾶν ἰδιαιτέρα ὕλως τιμὴ τῆς ἀπονομῆς τοῦ χρυσοῦ ρόδου, ὅπερ σπανίως ἀπεδόθη εἰς ξένους ἡγεμόνας ἢ ἡγεμονίδας. Ἐκ πάντων τούτων καταδεικνύται ὅτι ὕλως ἀνακριβὲς εἶνε τὸ γραφέν παρὰ τοῦ Γρηγοροβίου, ὅτι ὁ ἀπόγονος οὗτος τῶν Παλαιολόγων, ἀπέθανεν ἐπαιτῶν τὸν ἄρτον εἰς τοὺς πρυνάους τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ρώμης. Οὔτε ὁ Θωμᾶς, οὔτε τὰ τέκνα του περὶ ἡλθόν ποτε εἰς τοιαύτην δεινὴν θέσιν. Μετὰ τὸν θάνατον μάλιστα αὐτοῦ, ἐπισυμβάντα κατὰ τὴν 12 Αὐγούστου τοῦ 1465, ἡ οἰκογένειά του ἀποτελουμένη ἐκ τῶν δύο θυγατέρων καὶ τῶν δύο υἱῶν του, εὗρεν περιθάλψιν πατρικὴν παρὰ τε τοῦ Πάπα καὶ τῶν καρδινάλιων Βησσαρίωνος καὶ Ἰσιδώρου. Ἡ πρεσβυτέρα αὐτοῦ κόρη ἀπέθανε τὸ 1474, ἡ δευτέρα ὁμῶς μετὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτῆς Ἀνδρέου καὶ Μανουὴλ ἐξεπαυδεύθη ἐν Ρώμῃ, τῇ συνδρομῇ τοῦ Πάπα, κατὰ πρόγραμμα κανονισθὲν ὑπὸ τοῦ καρδινάλιου Βησσαρίωνος. Καὶ ἡ Σοφία καὶ οἱ δύο ἀδελφοί

αὐτῆς, τῇ συνκινέσει τοῦ πατρὸς αὐτῶν, ἀπεδέξαντο τὸν καθολικισμόν, τοῦτο δὲ ἐθεώρει ὡς ἀπαραίτητον ὁ μέγας Ἕλλην κληρικός Βησσαρίων, διότι ἐφρόνει ὅτι ἡδύνατο νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὴν ἀρνησιθρησκείαν των παρὰ τοῖς δυτικοῖς πολιτικοῖς, νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἑνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ νὰ κινήσῃ σταυροφορίαν ἐναντίον τῶν Τούρκων, ἰδρύων αὖθις τὴν ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν ἐν Βυζαντίῳ.

Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν σπουδῶν τῆς Σοφίας, ἤρξαντο διαπραγματεύσεις συνοικεσίου ταύτης μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Κύπρου Ἰακώβου Β', ὡς ἀναφέρουσιν πλεῖστα ἔγγραφα ὑπάρχοντα εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Βενετίας¹. Ὁ χρονογράφος Φραντζῆς, μάρτυς αὐτόπτης σχεδόν, ἀναφέρει ὅτι οὐ μόνον ὁ βασιλεὺς τῆς Κύπρου ἐζήτησε τὴν χεῖρα τῆς περικαλλοῦς ἑλληνίδος, ἀλλὰ καὶ ὁ ἰταλὸς πρίγκιψ Καρατσιόλας ἢ Παρατσιόλας, ἐζήτησε νὰ νυμφευθῇ τὴν Σοφίαν ἐν ἔτει 1467. Ἡ ἑλληνὶς ἡγεμονόπαις φαίνεται ὅτι κατέστη περιζήτητος νύμφη, ἀναφέρεται δὲ καὶ εἶνε ἱστορικῶς βεβαιωμένον ὅτι καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας καὶ ὁ δούξ τῶν Μεδιολάνων ἐπρότεινον αὐτῇ γάμον, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Πάπας εἶχεν ἀρχίσει ἤδη διαπραγματεύσεις συνοικεσίου τῆς προστατευομένης παρ' αὐτοῦ ἑλληνίδος μετὰ τοῦ Τσάρου τῆς Μόσχας Ἰβάν τοῦ Γ', ἐματαιώθησαν αἱ προτάσεις τῶν εὐγενῶν νυμφίων.

Τὰς τοῦ γάμου ταύτου λεπτομέρεις διαπραγματεύσεις λαμβάνομεν ἐκ τῶν ῥώσων χρονογράφων. Τὸν χειμῶνα τοῦ 1469, ἀναφέρουν τὰ χρονικά, ἀφίκετο εἰς Μόσχαν, ἐκ Ρώμης προερχόμενος, Ἕλλην τις Ἰούριος καλούμενος, κομίζων ἐπιστολὴν ἐξ ὀνόματος τοῦ καρδινάλιου Βησσαρίωνος πρὸς τὸν Ἰωάννην τὸν Γ'. Μέχρι τοῦδε ἐθεωρεῖτο ὅτι ὁ κυρίως ἀσχοληθεὶς ἐν τῷ γάμῳ τούτῳ ἦτο ὁ Βησσαρίων, μεριμνῶν ἵνα κάλλιον ἀποκαταστήσῃ τὴν συμπατριώτιδα αὐτοῦ· ἡδὴ ἀποδεικνύεται ὅτι πάσῃ δυνάμει ἐπεδίωκε τὴν σύναψιν τοῦ συνοικεσίου τούτου, διότι ἔβλεπεν ὅτι διὰ τῆς Ρωσσίας μόνον, τῆς ἀγνώστου σχεδόν τότε ἐν τῇ Δυτικῇ Εὐρώπῃ, ἡδύνατο νὰ συντελεσθῇ τὸ ἔργον τῆς ἀνιδρύσεως τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτοῦ, ἡ ἀπευθυνομένη πρὸς τὴν κοινότητα τῆς πόλεως Βιέννης χρονολογουμένη δὲ ἀπὸ τῆς 10 Μαΐου 1472, δεικνύει ὅτι ὁ Βησσαρίων, καίπερ λατῖνος κληρικός, καὶ τοι μικροῦ δεῖν ἀνῆρχετο τὸν παπικὸν θρόνον, δὲν ἔπχυσεν ὦν Ἕλληνας καὶ συμπάσχων ἐπὶ ταῖς ἐπελθούσαις συμφοραῖς τοῦ γένους μετὰ τῶν καταφυγόντων εἰς Ἰταλίαν Ἑλλήνων α' Ἐν Βολωνίᾳ, ἔγραψεν, εἰς τοὺς προκρίτους, συνέστησα ὑμῖν τὸν πρέσβυν τῆς Μεγάλης Ρωσσίας, μεταβαίνοντα εἰς Ρώμην, ἵνα διαπραγματευθῇ συνοικέσιον, ὅπερ πρόκειται νὰ συναφθῇ μεταξύ τῆς ἀντιψῆας

¹ Pregadi, Secreti XXIII F^o 18.

τοῦ Ἑλλήνος αὐτοκράτορος καὶ τοῦ Ἡγεμόνος τῆς Ρωσσίας. Ἡ νύμφη εἶνε δημιούργημα τῶν μόχθων καὶ τῆς στοργῆς μου, διότι πάντοτε συνέ-
 πασχον ἐν ταῖς συμφοραῖς τῶν ἡγεμονιδῶν, αἵτινες ἐπέζησαν τῆς κατα-
 στροφῆς, ἐθεώρουν δὲ ὑποχρέωσίν μου νὰ συνδράμω αὐτούς, διότι οὗτοι
 καθιστῶσι στενοτέρους τοὺς δεσμοὺς μεταξὺ τῆς πατρίδος μου καὶ τοῦ
 λαοῦ. Οὕτως ἐὰν ἡ νύμφη διέλθῃ διὰ Βιέννης, παρακαλῶ ὑμᾶς νὰ τῇ
 παρασκευάσῃτε λαμπρὰν ὑποδοχὴν, ἵνα οἱ συνοδεύοντες αὐτὴν δυνηθῶσι
 νὰ μνηστεύσῃσιν εἰς τὸν ἡγεμόνα των περὶ τῆς πρὸς αὐτὴν ἀγάπης
 τῶν Ἰταλῶν. Τοῦτο θέλει ἀυξήσῃ τὴν πρὸς αὐτὴν ὑπόληψιν τοῦ συζύ-
 γου τῆς». Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, ὡς καὶ ἐξ ἄλλων γεγονότων, ἅτινα
 θέλομεν συναντήσῃ περαιτέρω, ἐξάγεται ἀριδῆλως, ὅτι οὐ μόνον ὁ Βησ-
 σαρίων ἐπεδίωξε τὸν γάμον τοῦτον καὶ τὸν ἔφερεν εἰς πέρας, ἀλλὰ καὶ
 ὅτι ὁ γάμος οὗτος ὡς κύριον σκοπὸν εἶχε τὴν παρασκευὴν τῆς κατὰ τῶν
 Τούρκων ἐκστρατείας τῶν Ρώσων· εἰς πάντα δὲ ταῦτα τὰ σχέδια ἦτο
 μεμυημένη καὶ αὐτὴ ἡ Σοφία, ἥτις χάριν τῆς ιδέας ταύτης ἀπέρριψε
 τοσαύτας προτάσεις ἐστεμμένων μνηστήρων καὶ ἔστερξε νὰ ἀπέλθῃ εἰς
 ἀγρίαν καὶ παντελῶς ἄγνωστον εἰς αὐτὴν χώραν, προσφέρουσα τὴν καλ-
 λονὴν τῆς καὶ τὴν νεότητά τῆς οὐσίαν ὑπὲρ τοῦ κλυδωνιζομένου γένους.

Τὸ κύριον πρόσωπον εἰς ὃ ἐνεπιστεύθη τὴν διαπραγματεύσιν τῶν γά-
 μων τοῦ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰβάν Βασιλείεβιτς ἦτο ὁ Ἰωάννης Φριένζης. Ὁ
 αἰδέσιμος Πύρλιγγ παρέχει πλείστας ἐνδιαφερούσας πληροφορίες περὶ
 τοῦ Μοσχοδίτου πρεσβευτοῦ. Τὸ καθ' αὐτὸ ὄνομά του ἦτο Ἰωάννης Βατ-
 τίστας Δέλλα Βόλπε. Κατήγετο ἐκ Βενετίας καὶ ἀνῆκεν εἰς εὐγενὴ τῆς
 δημοκρατίας ταύτης οἶκον. Ἄνὴρ ἐπιτηδειότατος καὶ ἔχων νοῦν δεξιόν,
 τρεφόμενον πάντοτε μὲ σχέδια μεγάλων ἐπιχειρήσεων, ἀπῆλθε κατὰ τὸ
 1455 εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ προχωρῶν πρὸς βορρᾶν ἔφθασε μέχρι τῆς
 πρωτεύουσας τῆς Ρωσσίας, διελθὼν οὕτω μέσφ ποικίλων λαῶν τῆς Τα-
 ταρίας. Τὰ ρωσσικὰ χρονικὰ ἀναφέρουσιν ὅτι κατὰ τὸ 1469 διεδραμά-
 τιζε σπουδαιότατον πρόσωπον ἐν Μόσχᾳ, ἐθεωρεῖτο δὲ ὡς εἰς τῶν ἐμπί-
 στων τοῦ Τσάρου, εἰς αὐτὸν δὲ ἀποδίδεται ἡ ὑποδαύσις τοῦ ἀνατολικοῦ
 ζητήματος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ὁποίου εὗρι-
 σκεν συνεπίκουρον τὸν καρδινάλιον Βησσαρίωνα, διὰ τῆς προτάσεώς του
 πρὸς σύζευξιν τῆς ἡγεμονίδος Σοφίας Παλαιολόγου μετὰ τοῦ ῥώσου
 ἡγεμόνος.

Εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς Βενετίας (Senato, secreti T XXV p. 8) δια-
 σώζονται ἔγγραφα φέροντα πολλάκις τὸ ὄνομα τοῦ Βαττίστα Βόλπε. Ἐν
 τῷ ἔγγράφῳ τούτῳ ὁ Ἀντώνιος Ζιλάρδης καθιστᾷ γνωστὸν εἰς τὴν ἐνετι-
 κὴν κυβέρνησιν ὅτι ὁ θεῖος αὐτοῦ, διαπρέψας δέκα ἔξ ἔτη μεταξὺ τῶν

Τατάρων καὶ τῶν Μοσχοβιτῶν, ἐθεώρει ὡς βεβαίαν τὴν ἐξέγερσιν κατὰ τῶν Τούρκων, ἐπληροφόρει δὲ ὅτι ἐν τοιαύτῃ περιστάσει ἡδύνατο ὁ Χάνης τῶν Τατάρων νὰ παρατάξῃ πλέον τῶν 250,000 μαχητῶν. Ἐν Βενετία ἔδωκαν μεγίστην σημασίαν εἰς τὴν ἀνακοίνωσιν ταύτην, διὸ ἀπέστειλαν εἰς Μόσχαν τὸν γραμματέα τῆς Γερουσίας Ἰωάννην Τρεβιζάνον, ἵνα προσωπικῶς διαπραγματευθῇ μετὰ τοῦ Βόλπε τὰ τῆς προτάσεως ταύτης. Ὁ Ζιλάρδης διωρίσθη ἀκόλουθος τοῦ Τρεβιζάνου, ἀμφότεροι δὲ οἱ πράκτορες οὗτοι τῆς ἐνετικῆς δημοκρατίας εὕρισκοντο ἐν Μόσχᾳ καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Βόλπε ἐνήργει τὰς διαπραγματεύσεις τοῦ γάμου τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσίας μετὰ τῆς Σοφίας Παλαιολόγου. Ἡ μελετωμένη αὕτη ἐπίθεσις κατὰ τῶν Τούρκων δὲν ἐπραγματοποιήθη, ἴσως διότι ἡ ἐνετικὴ κυβέρνησις δὲν ἤθελε νὰ καταναλώσῃ μεγάλα χρηματικὰ ποσά· πολὺ πιθανώτερον ὅμως εἶνε ὅτι ὅλα ταῦτα ἦσαν φαντασιοπληξίαι τοῦ Ἰταλοῦ τυχοδιώκτου. Ὁ Τρεβιζάνος ἔγραφεν εἰς τὴν κυβέρνησίν του, ὅτι οὐδὲν σοβαρὸν δύναται νὰ ἐπιτελεσθῇ, τοῦ Βόλπε οὐδεμίαν παρέχοντος ἀξίαν λόγου βάσιν πρὸς ἐνέργειαν.

Ἐν τῷ μεταξύ, ὁ Δέλλα Βόλπε ἔλαβε τὴν ὑψηλὴν ἐντολὴν ἀπὸ Ἰωάννην τὸν Γ' καὶ μετέβη δις εἰς Ρώμην χάριν τῶν διαπραγματεύσεων τοῦ γάμου, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ ἡδυνήθη νὰ δώσῃ τὰς δεούσας ἐξηγήσεις περὶ τοῦ μεγάλου κατὰ τῶν Τούρκων σχεδίου του καὶ νὰ ἀναπτύξῃ τὴν πολιτικὴν σημασίαν τοῦ ἐγχειρήματος τούτου· ἐγκαταλείψας δὲ τὴν ἐνετικὴν δημοκρατίαν, ἀπετάθη πρὸς τὴν ἐν Ρώμῃ ἀρχήν, ἐπιστεύθη δὲ ἐπὶ μικρὸν παρ' αὐτῆς, ὅτι ὁ Χάνης τῶν Τατάρων ἦτο πράγματι ἑτοιμος νὰ ἐκκινήσῃ κατὰ τῶν Τούρκων, ἐπὶ κεφαλῆς ἀκαταμαχῆτου στρατοῦ, ἐὰν παρέλκετο αὐτῷ μηνιαία ἐπίδοσις 10,000 χρυσῶν δουκάτων. Ἀλλὰ οἱ ἐν Ρώμῃ, ὅπως καὶ οἱ ἐν Βενετίᾳ δὲν ἤργησαν νὰ ἐννοήσωσιν ὅτι αἱ προτάσεις τοῦ Βόλπε ἦσαν φαντασιώδη ἐπινοήματα, διὸ ἀπεκρούσθη μετ' ἀγανακτήσεως καὶ ἡ αἴτησις αὐτοῦ νὰ διορισθῇ ἐπισήμως ἀντιπρόσωπος τῆς Ρώμης παρὰ τῷ Τσάρῳ τῆς Μόσχας, ἐξέθεσε δὲ διὰ τῆς ἀπρονοήσιας του εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ Τσάρου καὶ τὸν Τρεβιζάνον, ὃν ἐξέλαβον ὡς κακοποιὸν καὶ κατάσκοπον ἐν Μόσχᾳ.

Ταυτοῦτος ἦτο ὁ χαρακτήρ τοῦ πρέσβεως τοῦ Ἰβάν Γ', ὅστις ἐπὶ τέλους κατώρθωσε νὰ φέρῃ εἰς αἴσιον πέρας τὰς διαπραγματεύσεις τοῦ γάμου τῆς Σοφίας Παλαιολόγου. Ἐν τῇ διασήμεῳ μελέτῃ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σαλοβιδῶφ δημοσιεύονται ἔγγραφα ἀφορῶντα εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν τελετῶν τῶν ἡγεμονικῶν γάμων, ἐξ ὧν μεταφέρομεν τὰ μᾶλλον ἀξιοπεριέργα αὐτῶν μέρη. αὐτὴν ἡμέραν, γράφει (1472) συνήλθον εἰς συνεδρίασιν οἱ Καρδινάλιοι. Ὁ σκοπὸς τῆς συνόδου ταύτης ἦτο ἡ γενησομένη ὑπο-

δοχή τῶν πρεσβευτῶν τοῦ Ἰωάννου, ἡγεμόνος τῆς Ρωσσίας. Οἱ πρεσβευταὶ οὗτοι ἦλθον εἰς Ρώμην ἐν πρώτοις ἵνα προσκυνήσωσι τὸν Πάπαν, εἶτα δὲ νὰ ζητήσωσι τὴν χεῖρα τῆς θυγατρὸς (*inde desponterent filiam*) τοῦ πρώην δεσπότη τοῦ Πελοποννήσου, ἧτις ἐξεπαιδεύθη ἐν Ρώμῃ μετὰ τῶν δύο ἀδελφῶν τῆς, φυγόντων ἐκ τῆς πατρίδος τῶν καὶ ἐπικαλεσθέντων τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου. Οἱ πρεσβευταὶ ἀπεφασίσθη νὰ φιλοξενηθῶσιν ἐν τῷ παλατίῳ Μόντε Μάριο, ὁποῦθεν ἡ θεὰ τῆς πόλεως εἶνε ἔκπαγλος, ἐκεῖ δὲ θὰ ἐνδiciaτῶνται μέχρι τῆς ἀναχωρήσεώς των. Ἡ τελετὴ τοῦ γάμου γενήσεται ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Πέτρου. Εἰς ὑποδοχὴν τῶν πρέσβεων ἐξῆλθον οἱ ἀκόλουθοι τοῦ Πάπα καὶ οἱ Καρδινάλιοι.»

Τὴν 25 Μαΐου οἱ πρεσβευταὶ ἐπέδωκαν τὰ διαπιστευτήρια αὐτῶν γράμματα, ἐσφαγισμένα ὅλα διὰ χρυσοῦς σφραγίδος. Τὰ γράμματα ταῦτα ἦσαν γεγραμμένα εἰς ῥωσικὴν γλῶσσαν, ἀπηυθύνοντο δὲ ὡς ἀκολούθως : «Πρὸς τὸν Μέγαν Σίξτον, Πάπαν Ρώμης, Ἰωάννης ἡγεμὼν τῆς λευκῆς Ρωσσίας, κύπτει τὴν κεφαλὴν καὶ παρακαλεῖ νὰ δοθῇ πίστις εἰς τοὺς πρέσβεις αὐτοῦ.» Οἱ πρεσβευταὶ προσέφερον τὰ ἀποστελλόμενα δῶρα παρὰ τοῦ Τσάρου πρὸς τὸν Πάπαν, μίαν βαρύτιμον μηλωτὴν καὶ δορὰς 70 λευκοῖκτίδων. Ὁ Πάπας ἐγκωμίασε τὸν Τσάρον διὰ τὰς χριστιανικὰς αὐτοῦ ἀρετὰς, καὶ διὰ τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ νυμφευθῇ μετὰ ἡγεμονίδος χριστιανῆς ἀνατραφείσης εἰς τοὺς κόλπους τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Κατὰ τὴν ἐπίσημον ταύτην τελετὴν παρίσταντο οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Βασιλέως τῆς Νεαπόλεως, τῆς Ἑνετικῆς Κυβερνήσεως, τοῦ Δουκὸς τῶν Μεδιολάνων καὶ τοῦ Δουκὸς τῆς Φερράρας.

Τὸ περίεργον τοῦτο ἔγγραφον ἔχει χαρακτῆρα ἐπίσημον, ἐξ αὐτοῦ δὲ κατὰ πρῶτον μανθάνομεν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πρεσβευτὴς τῶν Μεδιολάνων ὑπῆρχεν ἐν Ρώμῃ ὁ ἐπίσκοπος τῆς Νοβάρας, Ἰωάννης Ἀρκιμπάλδης, ὅστις διὰ μακροῦ ἐγγράφου ἀνήγγειλε τῇ κυβερνήσει του τὰ τῆς ὑποδοχῆς τῶν ῥώσων πρεσβευτῶν. Ἐκ τῶν λατινικῶν τούτων ἐγγράφων ἀποδεικνύεται ἐναργῶς ὁ ὑπολανθάνων πάντοτε σκοπὸς τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας, προσπαθεύσης νὰ προσελκύσῃ εἰς τὰ δόγματά της τοὺς Ῥώσους, φαίνεται δὲ ὅτι καὶ διαπραγματεύσεις τινὲς εἶχον γίνεαι, διότι ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Μόσχας διασώζεται ἔγγραφον τοῦ Πάπα Λέοντος τοῦ Γ', ἀπευθυνόμενον πρὸς τὸν μέγαν Δούκα Βασίλειον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναφέρεται, «ὅτι ἔλαβεν (ὁ πάπας) τὸ ἔγγραφόν του, δι' οὗ θεία ἐμπνεύσει ἐπιθυμεῖ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν.» Κατὰ τὴν κρίσιν ὁμῶς τοῦ Καραμζίνου, οἱ καρδινάλιοι ἔβλεπον ἐν τοῖς ῥωσικοῖς ἐγγράφοις πολὺ πλεότερα τῶν ὧν περιελάμβανον ταῦτα, τοῦ

Βόλπε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑποσχθέντος πολὺ πλείονα τῶν ὧν εἶχε λάβει οὗτος ἐντολήν. Παράδοξον ὅμως εἶνε πῶς οἱ ἐν Ρώμῃ ἐδίδον πίστιν εἰς τὰς διαβεβαιώσεις τοῦ Βόλπε, ἀφοῦ εἶχον συλλάβει πλέον τοῦτον ψευδόμενον ἐν τῇ ζητήματι τῆς κατὰ τῶν Τούρκων ἐκστρατείας τῶν Ρώσων καὶ Τατάρων.

Αἱ τελεταὶ τῆς μνηστείας ἐγένοντο τὴν 1 Ἰουνίου 1472 ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀγίου Πέτρου. Εὐτυχῶς διεσώθησαν ὀλίγαι πληροφορίες περὶ τῆς τελετῆς ταύτης. Τὴν νύμφην συνώδευσαν εἰς τὸν ναὸν μεγάλαι δέσποιναι, ἐν αἷς ἡ βασίλισσα τῆς Βοσνίας Αἰκατερίνη, ἡ Κλαρίσσα Ὀρσίνη, ἡ μήτηρ τοῦ Λαυρεντίου τῶν Μεδίκων, διάσημοι ρωμαῖαι δέσποιναι, πλεῖσται ἄλλαι ἐκ Φλωρεντίας καὶ Σιένης πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον μεταβᾶσαι εἰς Ρώμην καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι ὅλων τῶν ἀριστοκρατικῶν οἰκῶν τῆς Ἰταλίας. Τοὺς ἀρραβῶνας ἠυλόγησεν ἐπίσκοπος, οὔτινος τὸ ὄνομα ἔμεινεν ἄγνωστον. Κατὰ τὴν ἐπίσημον πιστοποίησιν τῶν μνηστρων συνέβη ἄρκετὰ σοβαρὰ παράλειψις, ἥτις ἀνησύχησε σπουδαίως τοὺς ἐν Ρώμῃ. Ὅτε ὁ ἐπίσκοπος ἐζήτησε τὸν δακτύλιον ἀρραβῶνα, ὁ ρώσος πρεσβευτῆς, ἀπήντησεν ὅτι δὲν ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ τοιοῦτον καθ' ὅσον τὸ ἔθιμον τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν δακτυλίων δὲν ὑφίστατο ἐν Ρωσσίᾳ. Ἡ ἐλλείψις αὕτη δὲν ἐθεωρήθη ἐπαρκὴς πρὸς διακοπὴν τῆς τελετῆς, διὸ αὕτη ἐξηκολούθησε τὴν ἐπομένην ὁμοῦς ἡμέραν ὁ Πάπας ἐξέφρασε τὴν λύπην του, διότι τὰ μνηστρα δὲν ἐτελέσθησαν νομίμως καθ' ὅλα, ἔνεκεν τῆς ἀναφανείσης ἐλλείψεως.

Λίαν ἐνδιαφέρουσαι ἐπίσης εἶνε αἱ πληροφορίες τῆς ἀναχωρήσεως ἐκ Ρώμης τῆς Σοφίας Παλαιολόγου καὶ ἡ περιγραφή τοῦ μέχρι Μόσχας ἐπιπόνου ταξειδίου τῆς. Χάριν τοῦ ταξειδίου τούτου κατεβλήθησαν σπουδαῖαι χρηματικαὶ καταβολαί, ἵνα ὅλη τῇ ἡγεμονικῇ μεγαλοπρεπείᾳ συνοδευθῇ ἡ ἀπόγονος τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μέλλουσα αὐτοκράτειρα τῆς Λευκῆς Ρωσσίας. Τὴν 27 Ἰουνίου 1472 τῇ ἐμετρήθησαν ἐκ τοῦ ἰδιαίτερου ταμείου τοῦ Πάπα 5400 χρυσᾶ δουκάτα. Ὡς ἀκόλουθος αὐτῆς μέχρι Μόσχας εἶχε ταχθῇ ὁ ἐπίσκοπος Μονουμπρέ, πρὸς ὃν ἐμετρήθησαν ἐπίσης 600 χρυσᾶ δουκάτα. Ὁ Πάπας ἐφωδίασε τὴν ἀπερχομένην μνηστὴν τοῦ Ρώσου αὐτοκράτορος καὶ διὰ θερμότητος ἐπιστολῆς, δι' ἧς συνέστα αὐτὴν εἰς τοὺς ἡγεμόνας, διὰ τῶν χωρῶν τῶν ὁποίων θὰ διήρχετο ἡ περικαλλὴς νύμφη.

Ἐν μιᾷ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ρώμης, χρησιμευσύσῃ σήμερον ὡς νοσοκομεῖον, εἰς τὸ Santo Spirito in Sassia, ὑπάρχει ὡραῖα τοιχογραφία παριστάνοσα τὸν Σίξτον Δ', κυκλούμενον ὑπὸ πλείστων ἡγεμόνων. Ἐν

τῇ εἰκόνι ταύτῃ εὐρίσκειτο καὶ ἡ εἰκὼν τῆς Σοφίας Παλαιολόγου, ὡς δύναται τις νὰ κρίνῃ ἐκ τῆς ἀκολουθοῦσης ἐπιγραφῆς :

«*Andream Paleologum Peloponnesi et Leonardum Toccum Epiri Dynastas a Turcarum Tyranno exutos regio sumpta aluit. Sophia Thomae Paleologi filiam Ruthenorum duci nuptam cum aliis muneribus tum sex mille aureorum dote auxit.*» Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀναφέρεται πρῶτον παρὰ τῷ Forcella, *Inscrizioni delle Chiese* t. VI p. 438. Ἡ εἰκὼν αὕτη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶνε σύγχρονος τῆς Σοφίας Παλαιολόγου, ὥστε δύναται τις νὰ πιστεύσῃ ὅτι αἱ εἰκόνες ἐκεῖναι εἶνε αἱ αὐθεντικαὶ προσωπογραφίαι τοῦ Ἀνδρέου καὶ τῆς Σοφίας Παλαιολόγου.

Θ. Βελλιανέτης.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΗΓΗΣ ΚΡΥΟΝΕΡΙ

Ἀνακοίνωσις τοῦ ἐν Μεσολογγίῳ ἱατροῦ κ. Σ. Νίδερ ἐν τῷ φυσιογνωστικῷ τμήματι τοῦ Συλλόγου.

Ἐν τῇ ὑπώρειά τοῦ ὄρους *Χαλκίς* τῶν ἀρχαίων, νῦν δὲ *Καράσσοβα* ἀπέναντι τῶν Πατρῶν, ὅπου ἔκειτο τὸ πάλαι ἡ πόλις *Καλυδών*, νῦν δὲ ὑπάρχει σταθμὸς τοῦ ἐκ Μεσολογγίου σιδηροδρόμου, ἀναβλύζουσι διάφοραι πηγαί, ἐξ ὧν ἡ μεγαλειτέρα εἶνε «*Κεφαλόβρυσι*» καὶ λέγεται τὴν σήμερον *Κρυονέρι* κατ' ἐξοχὴν. Ὁ λαὸς θεωρεῖ τὰ ὕδατα αὐτῆς ὡς ἱαματικά. Ὁ δὲ κ. Νίδερ νομίζει ὅτι εἶνε ἀναμφιβόλως ἡ αὐτὴ πηγὴ «*Καλλιρρόη*,» περὶ ἧς μῦθον λίαν ρωμαντικο-τραγικὸν μνημονεύει ὁ *Πανσανίας* ('Αρχαῖκά, βιβλ. VII. κεφ. 21), τὸν ἐξῆς "Ὅτε δὲ ὤκειτο ἔτι *Καλυδών*, ἄλλοι τε *Καλυδωνίων* ἐγένοντο ἱερεῖς τῷ Θεῷ καὶ δὴ καὶ *Κόρσεος*, ἐν ἀνθρώπων μάλιστα ἐπέλαθεν ἄδικα ἐξ ἔρωτος παθεῖν· ἦρα μὲν *Καλλιρρόης* παρθένου· ὅποσον δὲ ἐς *Καλλιρρόην* ἔρωτος *Κορέσφ* μετῆν, τοσοῦτον εἶχεν ἀπεχθείας ἐς αὐτὸν ἡ παρθένος. Ὡς δὲ τοῦ *Κορέσου* δεήσεις τε ποιουμένου πάσας καὶ δῶρων ὑποσχέσεις παντοίας οὐκ ἐνετρέπετο ἡ γνώμη τῆς παρθένου, ἐκαθίζετο ἱκέτης ἤδη παρὰ τοῦ *Διονύσου* τὸ ἄγαλμα. Ὁ δὲ ἤκουσέ τε εὐχομένου τοῦ ἱερέως, καὶ οἱ *Καλυδωνιοὶ* τὸ παυραυτικά ὥσπερ ὑπὸ μέθης ἐγένοντο ἔκφρονες καὶ ἡ τελευταῖ σφᾶς παραπληγᾶς ἐπελάμβανε. Καταφεύγουσιν οὖν ἐπὶ τὸ χρηστήριον τὸ ἐν *Δωδώνῃ*· τοῖς γὰρ τὴν ἡπειρον ταύτην οἰκοῦσι, τοῖς τε